

Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога (Матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р.). — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — С 71.

Голубовська І.В.,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри філології і лінгводидактики;

Латка А.В.,

студентка ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Значення прози Михайла Коцюбинського для становлення української дитячої літератури

Знайомлячи учнів початкових класів із книгами класиків української літератури, вчитель повинен ґрунтовно дослідити індивідуальний авторський стиль, проблематику творів, зануритися у глибину мовновиражальної майстерності кожного письменника. Особливе місце у становленні української дитячої літератури посідає проза Михайла Коцюбинського.

Першим твором М. Коцюбинського для дітей став вірш "Наша хатка", надрукований 1890-го р. у журналі "Дзвінок". Наймолодшій аудиторії адресована збірка "П'ять казочок". Основу книжки склали казки, які автор склав для власних дітей.

Унікаючи зайвого моралізаторства, прозаїк виховує в маленьких читачів працелюбство, розсудливість, любов до природи. Так у казочці "Про двох цапків" засуджується впертість та нерозважливість персонажів, що влаштували бійку й загинули. Дві кізочки, героїні однойменного твору, показали взірць мудрої поведінки: вони спочатку добре все обдумали, а лише потім стали діяти. Вчинивши навпаки, цапки дійшли до сумного фіналу. Отже, ці казки ненав'язливо підводять маленьких читачів до важливого висновку: будь-яку проблему можна вирішити, як слід її обміркувавши.

Казочка "Десять робітників" нагадує загадку про 5 братів-пальців. Жінка Одарка на питання, як вона встигає все так добре зробити, повідомляє про десятьох робітників у неї на службі. Заінтригований маленький читач дізнається, що ці трудівники – пальці. Таким чином, провідною думкою твору є уславлення людської праці, а в образі невтомної майстрині Одарки оспівана жінка-мати, жінка-трудівниця.

У казочці "Івасик і Тарасик" працьовитий Івасик протиставляється ледачому Тарасикові, котрий хотів привласнити наловлену товаришем рибу. Та коли Тарасик таки запустив руку в кошик з Івасиковою здобиччю, то малого злодія вкусив рак. Довелося Івасикові визволяти підступного приятеля. На

простому прикладі М. Коцюбинський пояснює дітям неминучість покарання за будь-яку провину.

Казка "Чого ж вони зраділи?" засуджує надмірну жорстокість. Оповідач не схвалює надмірної радості хлопчиків, які тішаться замученою рибкою. Лише тут творі прозаїк звертається до прямого оцінювання. Повторюване риторичне питання "Чого ж тут радіти?" [1, с. 349], визнання героя нерозумним, а його жорстокого вчинку – мордуванням підкреслюють авторський осуд. Навпаки, епітет "бідна" свідчить про письменницьке співчуття.

Як бачимо, збірка "П'ять казочок" у доступній для малят формі піднімає важливі моральні проблеми. Аналізовані твори відповідають специфіці дитячого сприймання. Це виявляється в ідейно-тематичному плані, у принципах побудови образної системи, в композиційній організації та на мовностилістичному рівні. Крім того, казки реалізуються у вигляді мініатюри, бо така форма якнайкраще пристосована до психолого-фізіологічних особливостей дошкільнят.

Оскільки М. Коцюбинський не публікував свої перші літературні спроби, то його дебютом традиційно вважаються дитячі оповідання "Харитя", "Ялинка" (1891) та "Маленький грішник" (1893). Ці твори позначені щирою симпатією автора до малолітніх героїв, намаганням заглибитися в їх внутрішній світ.

В оповіданні "Харитя" йдеться про невеселу долю хворої вдовиці та її малої дочки. Восьмилітня героїня, шкодуючи недужу маму, вирушає в поле жати жито. Епізод жнив є центральним у творі. Дівчинка виступає своєрідним розповідачем, адже всі події подаються крізь призму її сприймання. Письменник майстерно відтворює збентеження в душі героїні, котра водночас і пишається своїм задумом, і боїться, адже дитина ніколи не була в полі без мами.

Харитя здатна на складні, по-дитячому зв'язні роздуми, їй властиві сумніви й вагання, вона витримує довгу боротьбу між почуттями страху й обов'язку. У вусатому житньому колосі дівчинка почуввається, мов на дні моря. Незвична робота вельми важка, серп не слухається в малій руці, а тут іще порізала пальчик. М. Коцюбинський правдиво змальовує почуття жаху, яке переживає дівчинка. Зменшено-пестливі слова *ноженята, личенько, пальчик, спідничка, дівчинка* промовисто свідчать про авторське співчуття. Проте Харитя переборює біль і страх. Мужність дівчинки підкреслює анафоричний повтор: "Вона мусить вижати жито! Вона мусить потішити свою добру нещасну маму!" [1, с. 359]. Оповідання має щасливу розв'язку: сусідки вижали їхнє жито, й сироти вже не боялися голодної смерті. Своєчасна допомога жінок сприймається як справедлива винагорода за працьовитість, мужність та наполегливість маленької героїні.

Ось уже більше ста років Харитя є одним з улюблених літературних персонажів українських дітей. Маленькій героїні М. Коцюбинського притаманні такі риси, як працьовитість, лагідність, любов до матері, намагання допомогти найріднішій людині. Дуже важливо, що образ дівчинки виступає взірцем діяльної любові, бо Харитя не просто співчувала недужій неньці на словах і бідкалася про майбутню голодну смерть, а зробила все можливе задля

їх порятунку. У такий спосіб письменник доводить маленьким читачам, що й від них теж багато чого залежить.

Твір М. Коцюбинського отримав схвальні відгуки сучасників. Зокрема Панас Мирний був захоплений "чистою, як кринишна вода, народною мовою" оповідання "Харитя" [2].

В основу твору "Ялинка" покладено сумну пригоду дванадцятилітнього Василька, який мало не загинув у лісі. Свою назву оповідання отримало не випадково, бо сюжетні перипетії розвиваються саме навколо цього новорічного дерева. Струнку зелену ялинку, що "одна звеселяла зимою садок" [3, с. 295], Яким подарував синові за гарне навчання. Однак напередодні Різдва нічим викупити мамині чоботи, тож Василькового гостинця батько змушений продати панові.

Письменник показує емоційне потрясіння персонажів у момент зрубування деревця. "Ялинка затремтіла від низу до вершечка, наче злякалася несподіваного лиха, і кілька зелених глиць упало на сніг. Яким рубав, а ялинка тремтіла, як у пропасниці. Василькові здавалось, що вона от-от застогне..." [3, с. 296]. Це тендітне деревце виступає уособленням краси, втілюючи в собі естетичні потреби Василькової родини. Тому всі так боляче сприймають розставання з ялинкою, та й сама вона ніби страждає, мов жива істота. Бідолашний хлопчик має відвезти панові свою улюбленицю.

Із психологічною достовірністю автор відтворює душевний стан дитини, котра заблукала в сутінковому зимовому лісі. Страшно зробилося хлопчикові; дитяча уява малює різні страховища; здорові дуби видаються мерцями, закутаними в білі покривала; здалеку чується завивання вовків... Та дитячий страх Василька не пригашує в ньому природної кмітливості й душевної стійкості перед небезпекою. Герой твору чудом знаходить дорогу до дядька й рятується. Однак назвати такий фінал щасливим важко, бо обставини життя персонажів не змінилися на краще.

Васильків характер подібний до Харитиною. У хлопчика таке ж ніжне й чуйне серце, з любов'ю й шаную він ставиться до батьків, розділяючи їх турботи. Як і Харитю, героя "Ялинки" також чекають непрості життєві випробування.

Тема знедоленого сирітського дитинства реалізована в оповіданні "Маленький грішник". Головним героєм твору виступає восьмилітній Дмитрик. Хлопчик живе разом із матір'ю Яриною, котра тяжко працює задля елементарного виживання. Родина мешкає в душній низенькій хатині, яка по самі вікна вгрузла в землю. Такою промовистою художньою деталлю прозаїк відтворює безпросвітну нужду своїх персонажів.

Надворі краще, ніж у хаті, й цілком природньо, що хлопчика тягне на вулицю. Там же на нього чекають друзі Гаврилко та його сестричка Марійка. За своєю вдачею Дмитрик – непогана дитина, однак він має досить слабку волю й легко піддається чужому негативному впливу. Для молодшого товариша старший за віком Гаврилко є незаперечним авторитетом. Він виступає ініціатором усіляких витівок: примушує Дмитрика поросити милостиню, заставляє його і власну сестричку грабувати сліпого жебрака, врешті-решт,

силує свого приятеля витратити останні родинні гроші, виділені Яриною для купівлі хліба.

Прозаїк відтворює душевне зворушення Дмитрика, який у глибині серця відчувається винним. Однак захоплення розумом і силою Гаврилка перемагає муки сумління. Поза власним бажанням, Дмитрик жорстоко поводить з тяжкохворою мамою, котру він ніби шкодує, але, як влучно спостеріг автор, лише до сінешнього порога. Занадто пізно хлопчик усвідомлює, що мамина смерть і на його совісті, бо, можливо, в останні хвилини нещасна жінка хотіла їсти.

Глибшому розумінню проблематики, порушеної в оповіданні, сприяє красномовна назва твору – "Маленький грішник". Хоча Дмитрик справді ще зовсім дитя, проте його вчинки можна визначити як несправедні. Він порушує принаймні дві Божі заповіді: не шанує свою матір і зазіхає на чуже майно. Тож автор проголошує важливу думку: для гріха немає віку, бо єдині моральні норми існують і для малих, і для дорослих. Та й сам хлопчик чудово розуміє, що так чинити не слід.

А втім, письменник не вважає свого героя безнадійним: здорове зерно материнського виховання таки далося взнаки, й, переживши страшні моральні й фізичні страждання, персонаж кардинально змінює свої життєві орієнтири. У лікарні хлопчик, болісно обдумуючи й засуджуючи власну поведінку, нарешті задумується над своїм майбутнім. Прозріння Дмитрика пов'язується з усвідомленням ним вини перед матір'ю та рішенням спокутувати гріх. Мамині слова "Світ не без добрих людей" тепер стануть гаслом Дмитрикового існування, й герой твору назавжди відмовиться від гріха, шукаючи праведну дорогу.

Таким чином, творчість видатного українського прозаїка Михайла Михайловича Коцюбинського займає почесне місце в історії вітчизняної дитячої літератури. Його послідовне звертання до вічних проблем людського буття, зреалізоване у високохудожній формі, дає можливість для морального самовдосконалення читачів різних поколінь.

Список використаних джерел та літератури

1. Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. / Упоряд. З.Д. Варавкіної, А.І. Мовчун, М.Ф. Черній. – К.: Либідь, 1999. – Кн. 1. – 400 с.
2. Мирний П. Твори: У 5 т. – К., 1955. – Т. 5. – С. 377 – 388.
3. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 ч.: Навч. посібник / Упоряд. І.А. Луценко, А.М. Подолинський, Б.Й. Чайковський. – К.: Вища шк., 1992. – Ч. 1. – 382 с.